

ارزیابی نقش جاذبه های گردشگری در توسعه شهرستان لردگان با استفاده از مدل SWOT

سعید ملکی^۱ جعفر سعیدی^{۲*}

۱- دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز،

چکیده:

شهرستان لردگان به سبب بهره مندی از توان های محیطی و گردشگری از مزیت نسبی برخوردار است. هدف این پژوهش شناخت قابلیت ها، جاذبه ها، تنگناها و مشکلات گردشگری شهرستان لردگان با استفاده مدل SOWT است و ارائه راهکارهای مناسب جهت توسعه صنعت گردشگری و توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی شهرستان است. ابزار گردآوری اطلاعات و داده ها، استفاده از روش های اسنادی و مطالعات میدانی بوده است. نوع تحقیق کاربردی، توسعه ای و روش بررسی آن توصیفی، تحلیلی است. یافته های تحقیق نشان می دهد که بخش گردشگری در شهرستان لردگان دارای استعدادهای بالقوه و بالفعل فراوانی برای جذب گردشگران است که در توسعه شهرستان نقش دارد. با این حال این شهرستان به رغم دارا بودن استعدادهای فراوان تاکنون نتوانسته است به خوبی گردشگران را جذب کند و در صورت جذب، قادر به نگهداری آنها نبوده است که این امر به دلیل کمبود امکانات و تسهیلات گردشگری شهرستان است. راهکارهای مناسب این پژوهش، جهت توسعه صنعت گردشگری شهرستان، برنامه ریزی های علمی، سرمایه گذاری های هدفمند، ساماندهی جاذبه ها و قابلیت های گردشگری شهرستان از طریق جذب سرمایه گذاری های خصوصی و دولتی برای رشد توریسم شهرستان و در کنار آن توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و فیزیکی شهرستان و در نتیجه نزدیک شدن به توسعه پایدار است.

واژگان کلیدی: جاذبه های گردشگری، توسعه پایدار، شهرستان لردگان، مدل SOWT

* نویسنده رابط: j_saedi69@yahoo

۱- مقدمه

در مراجعه به متون و منابع مختلف تعاریف متعددی از گردشگری نقل شده است که در یکی از تعاریف فنی از گردشگری که توسط سازمان جهانی گردشگری (WTO) ارائه گردیده است، گردشگری عبارت است: افرادی که برای استراحت، کار و دیگر دلایل به خارج از محل سکونت معمول خویش سفر کرده و حداکثر بر ای یک سال متوالی در آنجا اقامت می کنند (Goodwin, 1995: 130). در حال حاضر توریسم و اکوتوریسم به عنوان یک صنعت شناخته شده و استفاده سریع از آن می تواند تأثیر بسیار زیادی در رونق اقتصادی، اشتغال و توسعه کشورها، شهرها و روستاها داشته باشد که لازمه آن شناخت دقیق جاذبه های گردشگری یک مکان و برنامه ریزی مناسب در جهت استفاده صحیح از این جاذبه ها می باشد. به اعتقاد مک کانل (۱۹۷۴)، جاذبه گردشگری عبارت است از: یک رابطه تجربی بین گردشگر یا جهانگرد، محل بازدید و جزوه راهنما که اطلاعاتی مختصر در مورد آن محل ارائه می کند. ترکیب این سه عنصر با یکدیگر جاذبه گردشگری را شکل می دهد (کاظمی، ۱۳۸۶: ۸۵). گردشگری امروزه در رویکرد به فضاهای جغرافیایی اثرات مختلفی را برجای می نهد که در پیرامون برجای نهادن آثار مثبت و منفی در مقاصد گردشگری پردازش می شود (Gunn, 2002: 34). به طور کلی منظور گردشگران از سفر به یک منطقه ی گردشگری، بهره مندی و بازدید از جاذبه های گردشگری آن منطقه است. از این رو اهمیت مطالعه جاذبه های گردشگری در کنار سایر کالاها و خدمات این صنعت غیر قابل انکار است (رنجبریان و زاهدی، ۱۳۸۸: ۱۰۷). جهانگردی هم ضرورت حفاظت از جاذبه های توریستی مانند اماکن باستانی و تاریخی را توجیه نموده و آن را تأمین مالی می کند (سازمان جهانی جهانگردی، ۱۳۷۹: ۷۵). در این راستا استان چهار محال و بختیاری هم، دارای استعدادهای بالقوه و بالفعل فراوانی برای جذب گردشگران و جهان گردان است. که برای حفظ این استعدادها باید درست برنامه ریزی شود تا هم مردم به نحو شایسته از این امکانات استفاده کنند و هم به این مناطق لطمه ای وارد نشود. شهرستان لردگان نیز در استان چهارمحال و بختیاری از نظر جاذبه های تاریخی، باستانی، فرهنگی و طبیعی دارای پتانسیل مناسب و بالقوه ای می باشد که هدف اصلی این تحقیق یعنی ارزیابی نقش جاذبه های گردشگری در توسعه شهرستان لردگان با استفاده از مدل SOWT را تشکیل می دهد.

۱-۲- روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع کاربردی- توسعه ای و روش بررسی آن توصیفی- تحلیلی می باشد. روش جمع آوری آمارها و اطلاعات لازم، از منابع کتابخانه ای و گزارشات و بعضی طرح های تخصصی انجام شده است. البته جهت اطمینان بیشتر نیاز به مطالعات، تحقیقات و مشاهدات بود. همچنین از روش تحلیلی SWOT (سوات) برای تحلیل مطالعات استفاده شده است.

۱-۳-پیشینه تحقیق

پیرامون قلمرو تحقیق با همه ی اهمیتی که از جنبه های گردشگری و اکوتوریستی داراست؛ مطالعات زیادی صورت نگرفته است. با این حال برخی از مطالعات صورت گرفته در زمینه گردشگری و برنامه ریزی گردشگری عبارتند از:

کیم^۱ (۱۹۸۸)، در رساله خود، سعی در ارزیابی توریسم از بعد ساختار فضایی و تأثیرات آن بر مدل سفرهای توریستی دارد. این رساله با استفاده از «مدل کشش» تباینات فضایی سفرهای توریستی و ارزیابی و روند حاصل از آن را ارائه می کند. لی^۲ (۱۹۲۲)، در رساله ی خود، رویکردهای گروه های مختلف توریستی را جهت ارزیابی تأثیرات اقتصادی توریسم و اوقات فراغت بر روی توره های مختلف مورد بررسی و تحلیل قرار داده است. این تحقیق با استفاده از نظریات مختلف بازدید کنندگان از مناطق توریستی شکل گرفته است. ناصر پور (۱۳۸۲)، در پایان نامه ای با عنوان موانع توسعه صنعت گردشگری در استان لرستان و ارائه راهکارهای مناسب، با بررسی چهار عامل تعداد مراکز تصمیم گیری، ضعف بازاریابی، ضعف امکانات زیر بنایی و خدمات گردشگری و فقدان فرهنگ پذیرش گردشگری به این نتیجه رسیده است که بین مراکز تصمیم گیری و توسعه یافتگی صنعت گردشگری استان لرستان یک رابطه مستقیم وجود دارد. مهدیزاده (۱۳۸۶)، در مقاله ی مبانی و راهکارهای توسعه گردشگری در ایران، به بررسی صنعت گردشگری پرداخته و راهکارهایی مانند گسترش فعالیت های شهرداری ها و دیگر سازمان ها را ارائه کرده است و به این نتیجه رسیده است، که تمامی مسایل مرتبط با گردشگری ایران، با همکاری سازمان های مربوطه مرتفع شود. موسوی (۱۳۸۸)، در پایان نامه ای با عنوان «بررسی نقش جاذبه ها و توانمندی های گردشگری شهرستان سپیدان در جذب گردشگران، به بررسی وضعیت گردشگری در شهرستان سپیدان پرداخته و به این نتیجه رسیده که این شهرستان به عنوان یکی از مقاصد گردشگران در استان فارس با وجود قابلیت های متنوع طبیعی و فرهنگی، جهت بهره برداری مناسب از مواهب و مزایای این صنعت به سرمایه گذاری مناسب و مدیریتی کارآ در این بخش نیازمند است. با توجه به مطالب ذکر شده، مطالعات صورت گرفته، به خصوص در زمینه گردشگری شهرستان لرستان محدود بوده و بیشتر جنبه توصیفی دارد و گردشگری و تأثیرات آن به صورت همه جانبه و سیستمی مطالعه نشده است. مقاله حاضر می کوشد با توجه به برنامه ریزی و نگرش همه جانبه و چند بعدی به مطالعه ی منطقه ی مورد نظر پردازد.

۱-۴- مبانی نظری تحقیق

روند نوگرایی یا مدرنیزاسیون که از اواسط قرن هیجدهم با تمرکز سرمایه گذاری در شهرها و افزایش جمعیت و ساختار فیزیکی آن ها همراه بود، توسعه شدید شهرنشینی را به دنبال داشت. این روند هر

1-Kim

2. lee

چند مزایا و شرایط رفاهی مناسبی را در شهرها فراهم آورد، اما خود باعث مشکلاتی مانند آلودگی، ازدحام جمعیت و غیره گردید. در چنین فضایی افزایش و توسعه وسایل حمل و نقل، کاهش ساعات کار و افزایش دستمزدها که حاصل ماشینی شدن زندگی شهری بود، زمینه های گذران اوقات فراغت و روند گریز از محیط های شهری را مهیا نمود (Kaplan et al, 2004). این امر منجر به توسعه شهرنشینی و رشد گردشگری به طور همگام گردید. در راستای بحث به تعاریف، مفاهیم و ادبیات تحقیق پرداخته می شود.

۱-۴-۱- گردشگری و توسعه پایدار

تنوع و تفاوت رویکردها نسبت به گردشگری ریشه در تصویر جوامع گوناگون از مفهوم گردشگری دارد. فرآیند برنامه ها و طرح های توسعه گردشگری مبین استراتژی ها، رویکردها، سیاست ها و خط مشی های کشورهای گوناگون نسبت به مقوله گردشگری است. این فرآیند می بایست مبتنی بر روش های پایدار، پیوسته و قابل اجرا در سطوح ملی و حوزه ای باشند (Hall, 2000: 53) و بتوانند بعنوان بخشی از سیاست کلان اقتصادی و اجتماعی کشور، موثر واقع شوند. توسعه پایدار از جمله مباحث بحث انگیز و مورد توجه جامعه جهانی است به نظر می رسد که بررسی و تحلیل ابعاد گوناگون توسعه پایدار امری لازم و ضروری است به طوری که هنوز تمامی آن مورد بررسی قرار نگرفته است. یکی از ابعاد گوناگون آن بحث توریسم است.

اهداف توسعه جهانگردی پایدار عبارتند از:

- بهبود کیفیت جامعه میزبان.
  - رعایت برابری یا مساوات بین دو نسل یا درون یک نسل.
  - حفظ کیفیت محیط زیست از طریق حفظ سیستم زیست محیطی.
  - حفظ یکپارچگی و انسجام فرهنگی (پارسائیان و اعرابی، ۱۳۷۷: ۳۵۴).
- بنابراین گردشگری پایدار در دنیای امروزی رهیافت جامعی است که خواهان رشد بلند مدت صنعت گردشگری بدون آثار مخرب بر زیست بوم های طبیعی است. همچنین بر این نکته تأکید دارد که در قالب توسعه گردشگری، بشر قادر خواهد بود که جوانب خاصی از محیط در جهت مثبت یا منفی تعدیل یا دستکاری شود (شریف زاده، ۱۳۸۱: ۵۵).

۱-۴-۲- سیاست هایی در مورد گردشگری پایدار شهری

به طور کلی سیاست های موثر در گردشگری پایدار شهری به شرح زیر می باشد:

- ارتقای توسعه محلی و اصلاح کیفیت زندگی جامعه میزبان
- ترویج ویژگیهای فرهنگی، محلی و تاریخی
- هماهنگی بین نیازهای کیفیت تجارب گردشگری و کیفیت زندگی ساکنان

- حفظ کیفیت محیط زیست که هم جامعه میزبان و هم گردشگران به آن وابسته هستند (سرور و بلواری زاده دشتستانی، ۱۳۸۶: ۴۵۸).

۱-۴-۳-توریسم و اثرات محیطی

به منظور برنامه ریزی توریسم از جنبه زیست محیطی درک و شناخت تأثیرات اجتماعی توریسم بر محیط زیست نخستین مسئله واجد اهمیت است. اگر توریسم به خوبی برنامه ریزی شده توسعه یابد و اداره گردد، خواهد توانست آثار زیست محیطی مثبت مهمی در پی داشته باشد (خان جانی، ۱۳۸۸: ۴۹). در این راستا، ارزیابی پایداری زیست محیطی شامل ارزیابی تأثیرات مستقیم از پروژه در محیط زیست با توجه به جایگزین ها و تلاش برای کاهش آثار زیانبار زیست محیطی است (Sutcliffe et al, 2009:6) به عبارت دیگر پایداری زیست محیطی در توریسم، بیانگر اقدامات مادی و غیر مادی است که اطلاعاتی کلیدی از آثار محیط زیست، رعایت مقررات، روابط ذینفعان و سیستم های سازمانی فراهم می آورد و نشان دهنده ی تعاریفی از اثربخشی و بهره وری (Henri & Journeault, 2008:166) اقدامات صورت گرفته در محیط زیست است.

عواملی که می توان بر اثرات مثبت و منفی گردشگران در محیط تأثیر داشته باشد را به طور خلاصه چنین بیان نمود:

۱- تعداد گردشگران و فعالیت هایی که در زمینه توسعه برای تأمین نیازهای این افراد صورت می گیرد و استفاده هایی که این افراد از مکان های خاص در زمان های خاص می کنند.

۲- نوع فعالیتی که گردشگر یا مسافر در مقصد انجام می دهد.

۳- نوع محیطی که استفاده و مورد تأثیر قرار می گیرد. محیط ها از نظر حساسیت و آسیب پذیری متفاوتند برای مثال، مناطق یخ زده قطب جنوب، یا شهر ونیز در ایتالیا نمونه ای از محیط بسیار آسیب پذیر هستند.

۴- نوع و شیوه ی مدیریت و برنامه ریزی برای گردشگران، اثراتی که گردشگران بر محیط می گذارند. در گرو شیوه مدیریت و برنامه ریزی است که سازمان مربوطه انجام می دهد (موحد، ۱۳۸۱:

۱۱۵). گردشگری علاوه بر آثار اقتصادی، آثار اجتماعی و فرهنگی نیز در پی دارد. تأثیرات اجتماعی، تغییراتی است که در زندگی مردم جامعه میزبان رخ می دهد این تغییرات به سبب تماس مردم محلی با گردشگران به وجود می آید. تأثیرات فرهنگی نیز تغییراتی است که در شیوه زندگی، سبک معماری، هنر و آداب و رسوم جامعه میزبان رخ می دهد. تأثیر اجتماعی گردشگری وابسته به رفتار اجتماعی است، تأثیرات گردشگری و سفر، تغییراتی در ناخود آگاه همگانی و سامانه ارزش های فردی، الگوهای رفتار، ساختار جامعه، شیوه زندگی و کیفیت زندگی به وجود می آورند (Michel, 2002:14) گردشگری مجموع پدیده ها و ارتباطات ناشی از کنش متقابل میان گردشگران، سرمایه، دولت ها و جوامع میزبان، دانشگاه ها و سازمان های غیر

دولتی، در فرآیند جذب، حمل و نقل، پذیرایی و کنترل گردشگران و بازدید کنندگان است (Warver, 2003). صنعت گردشگری مانند هر پدیده دیگری دارای ابعاد مثبت و منفی است. برخی از صاحب نظران بر ابعاد مثبت آن تأکید و توسعه‌ی بی مانع آن را توصیه کرده اند. عده ای نیز بر ابعاد منفی آن توجه دارند و بر این باورند که تبعات سوء این صنعت به حدی است که آثار مثبت آن را کم رنگ می کند (زاهدی، ۱۳۶۵: ۳۹).

۱-۴-۴- مدل (SWOT)

Swot حرف اول چهار کلمه انگلیسی با معادل فارسی قوت، ضعف، فرصت و تهدید است. تجزیه تحلیل Swot شناسایی نظام مند عواملی است که راهبرد، باید بهترین سازگاری را با آنها داشته باشد (تقوایی و مبارکی، ۱۳۸۹: ۶۸). تکنیک ارزیابی مدل سوات، برای شناسایی، نقاط قوت و ضعف داخلی و فرصت ها و تهدیدهای خارجی که یک سیستم یا پروژه یا یک طرح توسعه ای با آن روبروست به کار برده می شود. به حداکثر رساندن قوت ها و فرصت ها و به حداقل رساندن ضعف ها و تهدید ها برای ارائه بهترین راهکار گردشگری با توجه به روند مشارکت مردمی در امر گردشگری منطقه و توان بالای برنامه ریزی مدل Swot می تواند با بررسی عوامل داخلی و خارجی خود یک نمایی از واقعیت را به برنامه ریزان و متخصصان در امر گردشگری معرفی نماید و در نهایت با تدوین و ارزیابی منابع موجود و محاسبه‌ی گردشگری منطقه قادر به شناسایی مناطق قوی گردشگری در منطقه‌ی مزبور نمود (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۹۴). منطق رویکرد مذکور این است که راهبرد اثربخش باید قوت ها و فرصت های سیستم رابه حداکثر برساند، ضعف ها و تهدیدها را به حداقل برساند (همان: ۲۹۳).

تحلیل Swot در قالب (جدول شماره ۱)، دیده می شود و مراحل آن به صورت زیر انجام می شود:

- ۱- تهیه‌ی فهرستی از فرصت ها، تهدیدها، نقاط قوت و ضعف و در قالب جداول؛
- ۲- تشریح و تفسیر هر یک از فرصت ها، تهدیدها، نقاط قوت و ضعف در قالب (تحلیل برنامه ریزی توسعه فضایی ناحیه ای به روش Swot).

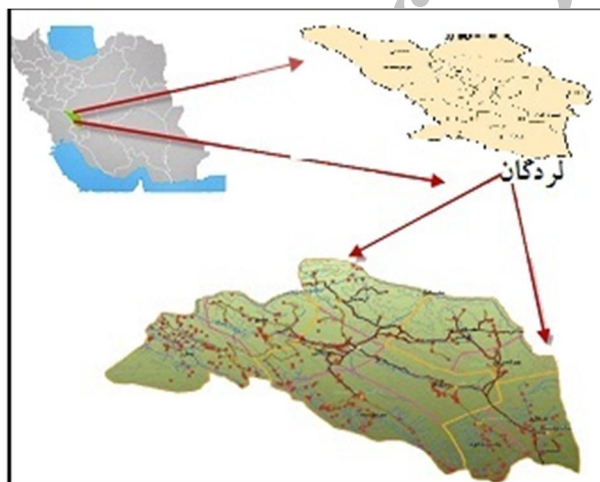
ماتریس SWOT	نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)
فرصت‌ها (O)	استراتژی‌های (SO)	استراتژی‌های (WO)
تهدیدها (T)	استراتژی‌های (ST)	استراتژی‌های (WT)

جدول شماره (۱): ماتریس Swot و نحوه تعیین استراتژی ها

منبع: (تقوایی و مبارکی، ۱۳۸۹: ۶۸)

۱-۵- محدوده مورد مطالعه

بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی شهرستان لردگان دارای سه شهر لردگان، آلونی و مالخلیفه و چهار بخش به نام های لردگان مرکزی، منج، فلارد و خانمیرزا است. براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ جمعیت شهرستان لردگان ۱۹۴۷۸۳ نفر، می باشد که از این تعداد ۴۴۵۵۴ نفر، در مناطق شهری و ۱۵۰۲۲۹ نفر، در مناطق روستایی زندگی می کنند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). شهرستان لردگان در جنوب استان چهارمحال و بختیاری واقع شده و از نظر موقعیت نسبی از سمت شمال به شهرستان های بروجن و اردل، از سمت جنوب به استان کهگیلویه و بویراحمد و از سمت شرق به استان اصفهان و از غرب به استان خوزستان منتهی می شود. این شهرستان با ارتفاع متوسط ۱۷۰۰ متر از سطح دریا در سلسله جبال زاگرس قرار دارد و از نظر توپوگرافی قسمت های شمالی آن را مناطق پست با ارتفاع کمتر از ۲۰۰۰ متر تشکیل داده و مناطق بلند آن ارتفاعات بیش از ۳۰۰۰ متر در جهت شمال غربی- جنوب شرقی می باشد (مهندسین مشاور پاسارگاد، ۱۳۸۸: ۱۰). از نظر آب و هوا یکی از نقاط مستعد و مناسب سرمایه گذاری در صنعت توریسم و گردشگری در تمامی طول سال می باشد.

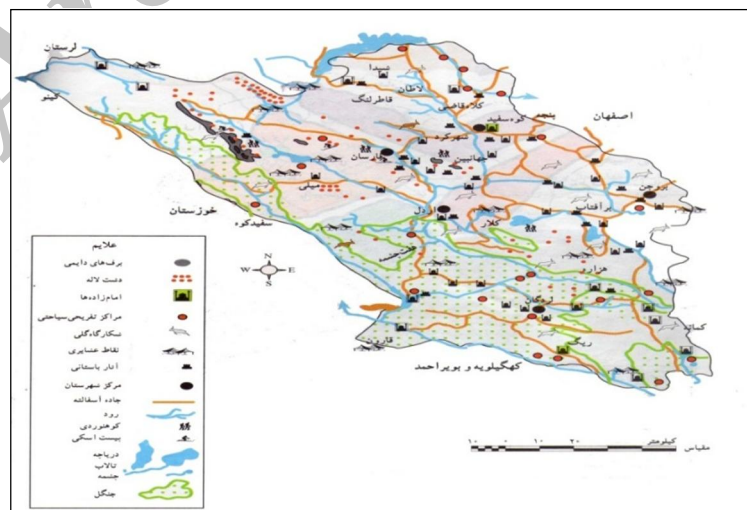

نقشه شماره (۱): موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

منبع: (جغرافیای استان چهار محال و بختیاری، ۱۳۸۹)

رودخانه های مهم خرسان و ارمند که از سرشاخه های اصلی کارون هستند در این شهرستان جریان دارند و بر همین اساس سدهای مهمی چون کارون چهار، سدهای خرسان یک، دو، سه و کارون پنج بر روی رودخانه های شهرستان احداث و یا در حال احداث و مطالعه می باشند و سهم عمده ای از آب استان را به خود اختصاص داده و چشمه های پرآب و همیشه جوشانی مانند برم لردگان، آبشار آتشگاه، چشمه سنگان، چشمه پروز، برم مالخلیفه، چشمه میلاس، چشمه گوشه، چشمه شوار، چشمه میشان و چشمه بارز، در این شهرستان جریان دارند. این شهرستان دارای بیشترین جامعه جنگلی در سطح استان، با مقدار ۱۵۸۰۰۰ هکتار که اغلب گونه های آن را، درختان بلوط و بنه تشکیل می دهند که اکثرا در نواحی غربی و جنوبی شهرستان گسترده است. وسعت مراتع شهرستان حدود ۱۴۳۶۰۰ هکتار می باشد و بیشترین گونه های گیاهی و دارویی

در سطح استان در این شهرستان می باشد. شهر لردگان مرکز شهرستان لردگان در ۱۶۰ کیلومتری جنوب شرقی شهرکرد قرار گرفته است که جوشش چشمه برم در مرکز شهر لردگان گردشگاهی با همین نام را به وجود آورده است. این چشمه پرآب علاوه بر تامین آب کشاورزی یکی از سرشاخه های کارون به حساب آمده و چشم انداز زیبایی را برای شهر لردگان به وجود آورده است. اطراف چشمه برم لردگان به صورت پارکی جهت تفریح، تفرج و گذراندن اوقات، فراغت اهالی شهر لردگان و گردشگران فضا سازی شده است. دبی آب این چشمه به طور متوسط به ۲۴۰۰ لیتر در ثانیه می رسد که بسیار قابل توجه است، حتی در بحران خشکسالی چند سال اخیر هم هرگز دبی این چشمه از ۱۶۷۰ لیتر بر ثانیه کمتر نشد. به همین دلیل، بیش از دو هزار هکتار از اراضی کشاورزی و پردیس های لردگان، حیات خود را مدیون تداوم آب های جاری و زلال برم می دانند. افزون بر آن، چشمه برم، به دلیل چشم انداز جذابی که ایجاد کرده و برکه ای پرآبی که آفریده، همواره به عنوان یکی از مقاصد اصلی گردشگری در استان چهارمحال بختیاری مورد اشاره بوده است. اما روزگار این قطب گردشگری، نه تنها روزگار مناسبی نیست، بلکه به شدت در آستانی ویرانی و تخریب هم قرار دارد (سازمان هواشناسی کشور، ۱۳۸۰). آبشار آتشگاه از دیگر اماکن گردشگری این شهرستان است، این آبشار در ۱۹۰ کیلومتری شهرکرد و ۴۰ کیلومتری شهر لردگان در دره ای روح افزا و دلگشا به طول دو کیلومتر در بالا دست روستای کوچک آتشگاه قرار گرفته است، مسیر این آبشار را فضای سرسبز و بی نظیر از انواع درختان و گیاهان جنگلی فرا گرفته است. شیب زیاد و پستی و بلندی های دره، آبشارهای متعدد کوچک و بزرگی را ایجاد کرده است. بیونند عناصر زیبای طبیعی مانند دره، سبزه زار و اقلیم مناسب، فضای بسیار فرح بخش را جهت تفرج و گشت و گذار در این مکان فراهم می آورد. سراسر بهار و تابستان این آبشار جهت بازدید مناسب است. از دیگر اماکن گردشگری این شهرستان می توان به گردشگاه پروز، بقعه امامزاده شهسوار، چشمه سنگدان، پل بارز، پل ارمند، جنگل های بلوط و قلعه و حمام دشت پاگرد اشاره کرد.

نقشه شماره (۲): نقشه سیاحتی استان چهارمحال و بختیاری

منبع: (جغرافیای استان چهارمحال و بختیاری، ۱۳۸۹)

بر اساس آمار سازمان ایرانگردی و جهانگردی استان در سال ۱۳۸۵ تعداد ۱۲۰۳۴۵۰ نفر از کانون های سیاحتی استان بازدید کرده اند و بالاترین رقم ورود گردشگر در فصل بهار با ۴۷۲۰۰۰ نفر است. بر همین اساس امکانات و تجهیزات مورد نیاز گردشگران بر جذب جهانگرد اثر گذار هستند. تعداد هتل ها و مرکز اقامتی در استان در سال ۱۳۸۵ در جدول شماره (۲) آورده شده است.

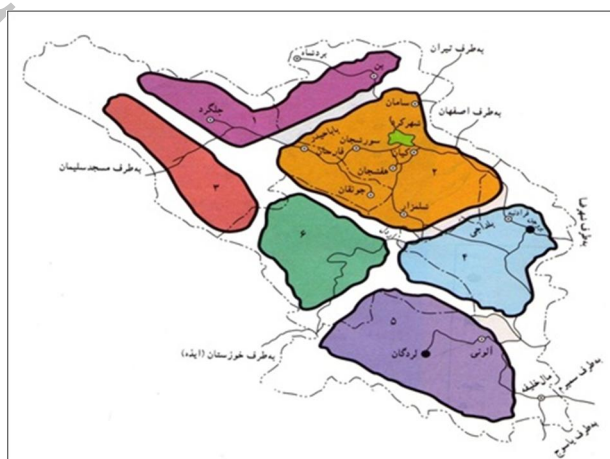
جدول شماره (۲): امکانات اقامتی در استان چهار محال و بختیاری

مهمانسرا	هتل	
	۱ ستاره	۳ ستاره
۴ با ۳۸ اتاق	۱ با ۶ اتاق	۲ با ۷۹ اتاق

منبع: (محمدی ده چشمه، ۱۳۸۷)

۱-۵-۱- وضعیت جذب توریسم در شهرستان لردگان

حضور جاذبه های طبیعی، گردشگری، تاریخی، مذهبی در یک مکان به تنهایی، عامل تأثیر گذار بر آن مکان نمی باشند. بلکه این جاذبه ها، زمانی نقش خود را بهتر نشان می دهند که بتوانند بازدید کنندگان را از جاهای دور و نزدیک به خود جلب و جذب کنند. این امر مستلزم منحصر به فرد بودن، جذاب بودن یا مفید بودن آن ها می باشند، مانند آبشار آتشگاه، چشمه برم، پارک جنگلی پروز، جنگل های بلوط، بنای چهار طاقی منج، منطقه نمونه گردشگری ارمند و بارز، رودخانه خرسان و... که در واقع منحصر به فرد بودن آن ها به دلیل ویژگی های طبیعی، زمین شناسی و جغرافیایی آن ها نسبت به اطرافشان می باشد، که توانسته اند به نوبه خود بازدید کنندگان خود را داشته باشند (راهنمای جهانگردی، ۱۳۸۳: ۴۱). البته این شهرستان به رغم دارا بودن استعدادهای فراوان، تاکنون نتوانسته گردشگران را به خوبی جذب کند و در صورت جذب قادر به نگه داری آن ها نبوده است این امر دلیل کمبود امکانات و تسهیلات شهرستان است.

نقشه شماره (۳): موقعیت حوزه های توریستی استان چهارمحال و بختیاری

منبع: (جغرافیای استان چهارمحال و بختیاری، ۱۳۸۹)

۱-۵-۲- تأثیر گردشگری بر توسعه اقتصادی شهرستان لردگان

آثار اقتصادی توریسم، چند گانه است مهم ترین اثر توسعه ی این صنعت، ایجاد اشتغال و درآمد است. نتایج تحقیقات متعدد مؤید این است که توریسم به کاهش بیکاری و کسب درآمد منتهی می گردد (زاهدی، ۱۳۶۵:۳۹). جاذبه های گردشگری شهرستان لردگان تا جایی که گردشگران از آن بازدید می کردند توانسته اند از نظر اقتصادی تأثیرات مثبتی را در حوزه اشتغال زایی و درآمد زایی برای شهرستان به ارمغان بیاورد. در حوزه اشتغال زایی، تعداد مشاغل ایجاد شده به صورت مستقیم و غیر مستقیم در ارتباط با گردشگری می باشد. مشاغل مستقیم ایجاد شده مربوط به حوزه میراث فرهنگی می باشد. مشاغل غیر رسمی ایجاد شده که مربوط به هتل ها، رستوران ها، غذاخوری ها شهری و بین راهی، و آژانس های مسافرتی و غیره می باشد را نیز می توان بیان کرد. افرادی هم به صورت دست فروشی ها در مواقع خاص و مکان های خاص برای فروش محصولات خود، شامل محصولات کشاورزی، دامی، داروهای گیاهی، صنایع دستی، البسه و مایحتاج مسافران می باشند، را می توان در گروه شاغلین غیر مستقیم قرار داد. در بخش جذب سرمایه، توریسم شهرستان توانسته در بعضی موارد سرمایه های افراد خصوصی را برای ساخت هتل و رستوران در محدوده شهر داشته باشد. همچنین سرمایه گذاری هایی که در بخش توریسم شهرستان توسط بخش خصوصی صورت گرفته، را می توان به عنوان آغازی درخشان در جذب سرمایه گذاری های خصوصی به ویژه خارجی در بخش توریسم شهرستان شناخت. ساخت این مجموعه توریستی، تفریحی می تواند موقعیت شهرستان را از نظر تأسیسات و امکانات به حد مطلوبی برساند و نقش بسیار مؤثری را در جذب گردشگر و توریست خارجی به شهرستان داشته باشد (خسروی، ۱۳۸۷:۲۵).

۱-۵-۳- تأثیر گردشگری بر توسعه اجتماعی - فرهنگی شهرستان لردگان

چنانچه سیاست های توسعه ی توریسم به خوبی برنامه ریزی و سازمان دهی شوند، می توانند راهی برای آشنا شدن مردم کشور با نحوه ی زندگی سایر ملل، اقوام، عقاید، آداب، عادات، سنن و خلاصه فرهنگ ها و خرده فرهنگ های دیگر باشند (زاهدی، ۱۳۶۵: ۴۵). در حال حاضر جاذبه های گردشگری شهرستان، تأثیراتی را از نظر فرهنگی بر ساکنین شهرستان به داشته است. مانند ایجاد امکان آشنایی ساکنان بومی با فرهنگ، لهجه، گویش و نحوه پوشش افرادی که از شهرها و استان های مختلف وارد شهرستان می شوند و همچنین توریست های خارجی که در غالب تورهای گردشگری به این شهرستان می آیند. و در مقابل نیز، مسافرین و بازدید کنندگان با فرهنگ، آداب و رسوم، نحوه لباس پوشیدن بومی و سنتی، صنایع دستی، غذاهای سنتی و لهجه و گویش مردم بومی آشنا می شوند. همچنین حضور گردشگران، باعث ارتقاء سطح فرهنگ در مردم بومی به ویژه در روستاها در اثر تعاملات اجتماعی می شود. که نتیجه آن ها احترام متقابل بین مردمی با فرهنگ های متنوع می باشند (خسروی، ۱۳۸۷: ۲۶).

۱-۵-۴- تأثیر جاذبه های گردشگری بر توسعه فیزیکی شهرستان لردگان

یکی دیگر از تأثیرات جاذبه های گردشگری بر شهرها، نقش داشتن در رشد و توسعه فیزیکی و کالبدی آن ها می باشد. در واقع حضور جاذبه های گردشگری و بناهای تاریخی، باستانی و مکان های طبیعی جذاب در یک مکان می توانند عاملی باشند برای توسعه فیزیکی آن مکان در شهرستان لردگان که بیشتر مکان های تاریخی و گردشگری در داخل و اطراف آن واقع شده اند. وجود این مکان ها عاملی بوده بر تسریع ساخت و سازهای شهری و روستایی، به عنوان مثال: آسفالت و ساماندهی جاده های روستایی، که این امر یعنی مناسب بودن راه های ارتباطی به ویژه راه های روستاها و مکان های خوش آب و هوای گردشگری، که خود دلیل دیگری بر افزایش مسافرت ها می باشد. ساماندهی راه ها، فقط مربوط به نواحی روستایی نمی شود، بلکه حضور مسافران و گردشگران در سطح شهر به ویژه در چند سال اخیر نیز باعث تغییرات جدی تر و سریع تر در سطح شهر از نظر خیابان ها، زیباسازی سطح شهر مانند میدین و بلوارها و غیره شده است. و دیگر اینکه، افزایش مسافرت در چند سال اخیر باعث رونق مشاغل مانند رستوران ها، هتل ها، دفاتر خدمات مسافرتی و مراکز رفاهی بین راهی و همچنین رونق خدمات شهرستان می شود (مهندسین مشاور پاسارگاد، ۱۳۸۸: ۳۶).

۱-۶- یافته ها

۱-۶-۱- ارزیابی و تجزیه و تحلیل مدل SWOT

در اینجا این مدل را به صورت کاربردی برای نشان دادن نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید های توریسم و جاذبه های توریستی شهرستان لردگان استفاده کرده ایم و با استفاده از این مدل، به تحلیل و ارزیابی شرایط و موقعیت شهرستان و توریسم آن برای رسیدن به توسعه و گردشگری پایدار پرداخته ایم. جدول شماره (۳) برآیندی از راهبرد های عمده را درباره منابع اکوتوریستی استان و شهرستان لردگان را نشان می دهد.

جدول شماره (۳): راهبردهای کلی درباره مدیریت منابع اکوتوریستی استان و شهرستان

سیاست ها	راهبردها
سیاستگذاری برنامه ریزی	اجرای برنامه های هدفمند، قانونی و آینده نگر برای تقویت اقدامات پایدار در منابع اکوتوریسم
توسعه صنعت اکوتوریسم و تأسیس تشکیلات ذی ربط	مشخص کردن قطب های گردشگری با توجه به توانایی ها و سپردن آن به بخش واحدی از سازمان ذی ربط
مدیریت منابع	کنترل محیطی، ایجاد شبکه راهنمایان محلی، سپردن امور به دست متولیان متخصص
اداره امور اکوتوریست ها	کنترل امور مسافران و سایر امور مرتبط
سازگاری با محیط	مشخص کردن نوع فعالیت ها، کاربری ها و کنترل آنها
بازار یابی و تبلیغ	ارائه اطلاعات دقیق و به روز و توجه به اصول بازار یابی
پژوهش و تبلیغ	حمایت از پژوهش و کاربردی کردن تحقیقات

مأخذ: نگارندگان

جدول (۴) و جدول (۵) به صورت کلی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید های مورد نظر توریسم شهرستان لردگان را نشان می دهد.

جدول شماره (۴): معرفی نقاط قوت و نقاط ضعف توریسم شهرستان لردگان

ردیف	نقاط قوت	ردیف	نقاط ضعف
۱	پیشینه ی تاریخی شهرستان و جاذبه های زیاد و طبیعی	۱	ناهماهنگی مدیریتی و فقدان برنامه ریزی و سرمایه گذاری دولت در این منطقه.
۲	آب و هوای نیمه مرطوب گرم با جاذبه های اکوتوریستی و شرایط بیلاقی نسبت به مناطق همجوار.	۲	نامناسب و ناکافی بودن تسهیلات و تجهیزات اقامتی، رفاهی و تفریحی، ورزشی که باعث ماندگاری گردشگران شود.
۳	وجود چشم اندازهای زیبا و منحصر به فرد به همراه فضای سبز، باغات، تنوع پوشش گیاهی و جانوری در منطقه.	۳	نامناسب بودن راه های ارتباطی برخی از مناطق گردشگری.
۴	نزدیکی و مجاورت با مراکز بزرگ شهری توریستی و استان های همجوار.	۴	عدم آشنایی شهروندان به صنعت توریسم.
۵	اتصال جاده لردگان به خوزستان و دسترسی آسان و مناسب برای گردشگران	۵	فقدان نیروی متخصص و آموزش دیده بومی
۶	اعتقاد مسئولان به اشتغال زایی به وسیله گسترش توریسم به عنوان یکی از مهم ترین ساز و کارهای مناسب در جهت توسعه شهرستان	۶	توزیع نامناسب گردشگران در فصول مختلف سال و خشونت آب و هوا در فصل سرد.
۷	جود محصولات کشاورزی، باغی، کوهی و جنگلی و بازار مناسب برای فروش آن ها به گردشگران.	۷	کوتاه مدت بودن یا کم اهمیتی فرصت های شغلی ایجاد شده به وسیله توریسم شهرستان.
۸	تولید و فروش صنایع دستی ایجاد زمینه های شغلی و افزایش میزان درآمد خانوار شهرستان.	۸	عدم آشنایی اهالی و عدم آموزش آنها در نحوه برخورد با گردشگران

مأخذ: نگارندگان

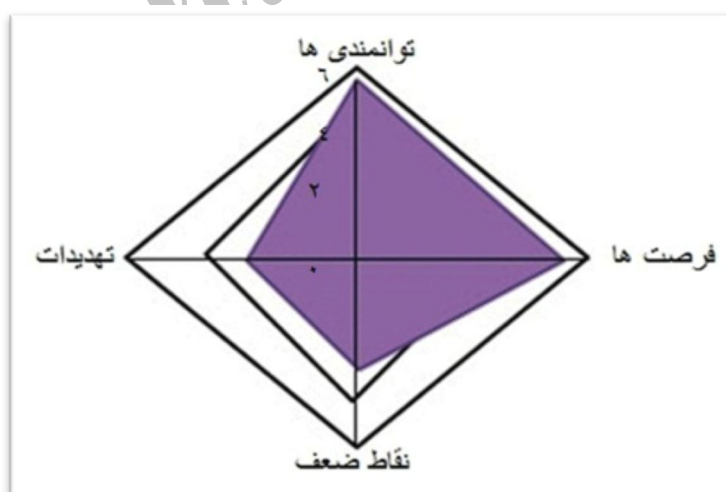
جدول شماره (۵): معرفی فرصت ها و تهدیدهای توریسم شهرستان لردگان

ردیف	فرصت های توریسم	ردیف	تهدید های توریسم
۱	موقعیت جغرافیایی مطلوب شهرستان در منطقه	۱	مهاجرت و اسکان روستاییان در شهرها
۲	حضور جاذبه های استان چهار محال و بختیاری در جذب گردشگری ملی و بین المللی.	۲	پراکنش نامناسب فصلی بازدید کنندگان
۳	افزایش روز افزون تعداد گردشگران به دلیل افزایش فرهنگ گردشگری در کشور.	۳	از بین رفتن درختان، پوشش گیاهی و آثار تخریبی آن همانند افزایش خشکسالی، تخریب زمین های کشاورزی و مزارع.

علاقه گردشگران به بازدید از موارث فرهنگی و اجتماعات سنتی.	۴	آلودگی محیط زیست این منطقه نسبت به نواحی همجوار.
افزایش انگیزه برای مسافرت و تفریح در بین مردم شهری و مردم حومه شهرها.	۵	افزایش قیمت زمین به خصوص زمین های مجاور جاده اصلی به ایجاد تجهیزات و تسهیلات گردشگری.
توان ها و زیر ساخت های مناسب استان در زمینه های مختلف اقتصادی، خدماتی و توریستی منطقه	۶	عدم ارائه مجوز و تسهیلات از سوی دولت به منظور گسترش و توسعه خدمات، تجهیزات و تأسیسات گردشگری در نواحی شهرستان.
افزایش توجه مسئولین استان به جاذبه های گردشگری شهرستان و برنامه ریزی و سرمایه گذاری در بخش گردشگری به ویژه در سال های اخیر.	۷	وجود جاذبه های گردشگری قوی در استان چهارمحال و شهرستان همچنین استان های همجوار مثل: اصفهان، خوزستان و...
افزایش توجه و حمایت مسؤلان کشور از توسعه گردشگری با رویکرد اشتغال زایی و کسب درآمد.	۸	وجود مناطق کوهستانی و خوش آب و هوای شهرستان.

ماخذ: همان

شکل (شماره ۱)، از بررسی تطبیقی مدل Swot از وضع موجود (نقاط قوت و ضعف، فرصتها و تهدیدات) گردشگری شهرستان لردگان می باشد که از تحلیل کمی (جداول شماره ۴ و ۵) منتج شده است. همان طور که این نمودار نشان می دهد کشیدگی نمودار به سمت نقاط قوت و فرصت های گردشگری میل دارد که خود نیازمند برنامه ریزی دقیق و همه جانبه برای بازنمایی نقاط قوت، تقویت فرصت ها و مقابله با تهدیدات را ضرورت می بخشد.

شکل شماره (۱): نمودار بررسی تطبیقی از جدول تجزیه و تحلیل SWOT

منبع: (نگارندگان)

۱-۷- بحث و نتیجه گیری

جاذبه‌های توریستی شهرستان لردگان توانسته است تأثیرات مثبتی را از لحاظ جذب گردشگر، توسعه اقتصادی که به صورت اشتغال زایی و جذب سرمایه بوده و توسعه فرهنگی و فیزیکی در شهرستان لردگان داشته باشد و اینکه شهرستان لردگان از نظر توریسم، هم نقاط قوت فراوان در اختیار دارد و هم اینکه از فرصت‌های بیرونی مناسبی برخوردار می‌باشد که باید با استفاده صحیح از این قوت‌ها و فرصت‌ها، نقاط ضعف و تهدیدها را کاهش داده و با داشتن یک استراتژی رشد و استفاده صحیح از این صنعت روز دنیا بتوان این شهرستان را به سمت رشد و توسعه رهنمون ساخت. شهرستان لردگان از نظر امکانات و تسهیلات هنوز نتوانسته به درجه نسبتاً مناسبی، متناسب با شهرهای توریستی دیگر برسد؛ اما با توجه به جاذبه‌های گردشگری که در شهرستان لردگان وجود دارد، اگر امکانات و تسهیلات مناسب در سطح شهر و روستاها ایجاد شود و گردشگران بتوانند اوقات خوب و شادی بخشی را در شهرستان بگذرانند این شهرستان می‌تواند در آینده پذیرای نقش توریستی باشد و به عنوان یک مکان توریستی در منطقه و کشور معرفی شود. توسعه گردشگری در شهرستان لردگان بدون جلب همکاری و مشارکت بخش‌ها و گروه‌های مؤثر در آن امکان پذیر نیست. در واقع بدون همکاری و مشارکت میان تقاضا کنندگان و عرضه کنندگان خدمات شهری، نیازهای فراغتی تأمین نخواهد شد. به بیان دیگر، تأمین منافع همه جانبه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی که در مفهوم توسعه پایدار گردشگری نهفته است، در گرو همکاری و هماهنگی میان همه نهادها و گروه‌های مسئول و جلب رضایت درونی گردشگران قرار دارد. با استفاده از مدل تجزیه و تحلیل (SWOT) می‌توان به این نتیجه رسید که نقاط قوت داخلی و فرصت‌های بیرونی توریسم شهرستان لردگان بیشتر از نقاط ضعف و تهدیدهای آن می‌باشد و این شرایط بهترین موقعیت را در مدل شامل می‌شود. که در واقع استراتژی رشد را توصیه می‌کند و با برنامه ریزی صحیح و با توجه به اینکه این شهرستان جزء مناطق محروم محسوب می‌شود و جویای کار آن زیاد است، در نتیجه می‌توان با برنامه ریزی صحیح و همه جانبه و مدیریت مناسب از این قوت‌ها و فرصت‌های بسیار عالی شهرستان برای جذب گردشگران و توریست‌های داخلی و خارجی استفاده کرد و در کنار آن برای به حداقل رساندن نقاط ضعف داخلی و تا حد امکان تهدیدهای خارجی نیز تلاش بسیار کرد تا بتوان توریسم این شهرستان را به رشد و شکوفایی رساند و در راستای آن به گردشگری پایدار، اهداف و اصول آن نزدیک شد و در نتیجه به سمت رشد و توسعه همه جانبه شهرستان و در راستای آن توسعه پایدار و اهداف آن قدم برداشت که این امر مستلزم انجام اقدامات بسیار مؤثر در جذب گردشگر و توریست می‌باشد، این اقدامات را می‌توان بصورت پیشنهادات راهبردی به صورت زیر مطرح کرد.

۱-۸- پیشنهادات راهبردی

پیشنهادات زیرجهت نیل به اهداف و راهبرد های توسعه یکپارچه جاذبه ها و قابلیت های گردشگری در شهرستان لردگان استخراج شده از تجزیه و تحلیل مدل سوات (SWOT) می باشد که به بدین صورت مطرح می شود:

- تأسیس منطقه ی نمونه ی گردشگری.
- افزایش تبلیغات و خدمات اطلاع رسانی مطلوب که متأسفانه در این خصوص قصور شده است.
- ایجاد زمینه مناسب جهت توسعه صنایع دستی.
- اعطای تسهیلات قانونی و بانکی و تشویق در سرمایه گذاری جهت ایجاد و بازسازی جاذبه های گردشگری شهرستان.
- ایجاد امکانات مناسب و بازارهای روزانه و هفتگی جهت فروش محصولات کشاورزی و صنایع دستی به گردشگران.
- برنامه ریزی و سرمایه گذاری های بخش خصوصی و دولتی در بخش گردشگری .
- حفظ و حمایت از منابع و چشم اندازهای طبیعی و انسانی با توجه به دارا بودن قابلیت های متنوع در مناطق کوهستانی، دشت ها، چشمه ها و سایر عرصه های زیست محیطی.
- حفظ و تعادل نظام اکوتوریسم با توجه به خلق چشم اندازهای بدیع و زیبا و جاذب گردشگری.
- تجهیز و سازماندهی مکان های طبیعی و تفریحی منطقه.
- تشکیل سایت اینترنتی تبلیغ گردشگری شهرستان.
- تهیه بانک اطلاعات، فیلم، سی دی، کاتالوگ، گزارش، نقشه، بروشور و... جهت معرفی قابلیت ها و جاذبه های گردشگری شهرستان لردگان.
- سازماندهی صنایع دستی و توسعه آن و طراحی نمایشگاه ها.
- توسعه مشارکت همه جانبه شهرستان در تهیه و اجرای برنامه های گردشگری.

منابع و مأخذ:

- ۱- پارسائیان.ع. و اعرابی. س.م. ۱۳۷۷. جهانگردی در چشم اندازی جامع، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.
- ۲- تقوایی.م. و مبارکی.ا. ۱۳۸۹. نشریه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه ریزی، دانشگاه تبریز، سال ۱۵، شماره ۳۳.
- ۳- جاذبه‌های توریستی استان چهارمحال و بختیاری و پتانسیل‌های جمعیتی نواحی آن. ۱۳۷۶. مقالات منتخب علمی سیر و سیاحت استان چهارمحال و بختیاری.
- ۴- جعفری پناه، ح. ۱۳۷۸. مطالعه و بررسی جاذبه های گردشگری شهر ابرکوه، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا، دانشگاه یزد.
- ۵- جغرافیای استان چهارمحال و بختیاری. ۱۳۸۹. وزارت آموزش و پرورش.
- ۶- حکمت نیا. ح. و موسوی، م.ن. ۱۳۸۵. کاربرد مدل در جغرافیا با تاکید بر برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای، انتشارات نوین.
- ۷- خان‌جانی. ص. ۱۳۸۸. شیوه های بکارگیری بهینه از گردشگری در جهت توسعه شهر تاریخی ماسوله و حفظ میراث فرهنگی آن.
- ۸- خسروی، م.ن. ۱۳۸۷. طرح هادی شهر لردگان، استانداری چهارمحال و بختیاری.
- ۹- راهنمای جهانگردی استان. ۱۳۸۳. سازمان ایرانگردی و جهانگردی استان چهارمحال و بختیاری.
- ۱۰- رنجبریان، ب. و زاهدی.م. ۱۳۸۸. شناخت گردشگری، انتشارات چهار باغ اصفهان.
- ۱۱- زاهدی. ش. ۱۳۶۵. مبانی توریسم واکوتوریسم پایدار، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
- ۱۲- سازمان هواشناسی کشور. ۱۳۸۰. طرح مطالعاتی اقلیم و گردشگری در استان چهارمحال و بختیاری.
- ۱۳- سرور، ر. و بلواری‌زاده دشتستانی، ف. ۱۳۸۶. جایگاه گردشگری شهری در توسعه پایدار شهرها، مطالعه موردی، گردشگری در منطقه یک شهرداری تهران، همایش منطقه‌ای جغرافیا، گردشگری و توسعه پایدار، دانشگاه آزاد اسلامشهر.
- ۱۴- کاظمی، م. ۱۳۸۷. مدیریت گردشگری، انتشارات سمت، تهران.
- ۱۵- محمدی ده چشمه، م. ۱۳۸۷. امکان سنجی توانمندی های اکوتوریسم استان چهار محال وبختیاری به روش SWOT، مجله محیط شناسی، سال سی و چهارم، پائیز، شماره ۴۷.
- ۱۶- مرکز آمار ایران نتایج عمومی سرشماری نفوس و مسکن استان چهارمحال و بختیاری سال ۱۳۸۵.
- ۱۷- موحد.ع. ۱۳۸۷. توزیع فضایی مراکز اقامتگاهی در شهرهای تاریخی مطالعه موردی شهر اصفهان، جغرافیای انسانی، شماره ۷۰.
- ۱۸- موسوی. س.ع. ۱۳۸۸. بررسی نقش جاذبه ها و توانمندیهای گردشگری شهرستان سپیدان در جذب گردشگران، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه اصفهان.

- ۱۹- مهندسین مشاور پاسارگاد، ۱۳۸۸. طرح توسعه و عمران شهر لردگان، وزارت مسکن و شهرسازی.
- ۲۰- مهدیزاده. ج. ۱۳۸۶. مبانی و راهکارهای توسعه گردشگری در ایران، مجله مجلس و پژوهش، شماره ۴۴.
- ۲۱- ناصر پور.ع. ۱۳۸۲. موانع توسعه صنعت گردشگری در استان لرستان و ارائه راهکارهای مناسب، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران.

- 22-Weaver, D. & M. Opperman.2000. Tourism management, John Wiley and Sons Australia.
- 23-Kaplan, D. H. et al. .2004. Urban Geography, John Wiley & Sons, Inc.
- 24- Sutcliffe, L., et al. 2009. Development of a framework for assessing sustainability in new product development, International conference on engineering design, Stanford university, stanford, CA, USA.
- 25-Hall,M.C.2000. Tourism Planning,Policies, Processes and relationships.Pearson Education.Harlow.
- 26- Henri, J., & Journeault, M. 2008. Environmental performance indicators: An empirical study of Canadian manufacturing firms, Journal of Environmental Management, 87, PP.166.
- 27- Law, Christopher M.2002.;Urban Tourism,Continuum.
- 28- Goodwin, H. .1995. Tourism and the environment , Biologist
- 29- Gunn,Clare.A.2002. Tourism Planning,Routledge.
- 30- Kim, Yog – kwam.1988. Tourism Impact Assessment : A Test of Vested Interests Model, A Ph.D Thesie presented to Texas A & M Unive vsity ,Unpublished.
- 31- Lee, Choong – Ki .1992. : The Ecoomic Impact of International Inbound Touersm on the South Korean Economy and its Distributional Effects on Income Classes, A.